KONSTANTY CZERNIEWSKI
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Warszawa

POWSZECHNY SPIS ROLNY 1960 ROKU NA TLE ZADAŃ STATYSTYKI ROLNICZEJ

Narodowy Spis Powszechny, który się odbędzie w grudniu 1960 roku, obejmie cztery podstawowe grupy tematyczne: ludność, mieszkania, budynki mieszkalne i gospodarstwa rolne. Będzie to drugi po wojnie, a trzeci w ogóle w Polsce powszechny spis rolny (1921, 1950 i 1960).

Projektowane jest zamieszczenie pytań o mieszkaniach, ludności i gospodarstwach rolnych na jednym arkuszu spisowym. Stwarza to nowe, nie istniejące przy spisie 1950 roku, możliwości związania informacji demograficznych z informacjami o gospodarstwach rolnych.

Powołana na podstawie uchwały Rady Ministrów Programowa Komisja Spisowa ustaliła w miesiącach czerwcu i lipcu 1959 r. tematykę spisu powszechnego. W ramach spisu rolnego mają być spisane: 1) gospodarstwa rolne jako jednostki organizacyjno-produkcyjne z wyszczególnieniem powierzchni poszczególnych użytków, tytułu użytkowania powierzchni oraz położenia gruntów w granicach administracyjnych, 2) pogłowie zwierząt gospodarskich zarówno w gospodarstwach, jak i u właścicieli nie posiadających gospodarstw (konie, bydło, świnie, owce, kury), 3) traktory i maszyny rolnicze (ok. 30 pozycji).

W ramach spisu ludności pozyskane będą równolegle niektóre informacje demograficzne. Bardzo istotny a zarazem trudny do wiarogodnego pozyskania przy spisie, pozostaje temat zatrudnienia sił najemnych w gospodarstwie.

Nie wchodzą do spisu pytania o powierzchi zasiewów (bowiem spis odbywa się w grudniu) i o budynkach gospodarczych, które mogą być fachowo ujęte w drodze pytań reprezentacyjnych przy szerokim wykorzystaniu materiałów Państwowego Zakładu Ubezpieczeń.

Zakres i program opracowania powszechnego spisu rolnego ma duże znaczenie dla wielu badań statystyczno-rolniczych jako źródło danych wyjściowych. Dlatego rozpatrzymy tematykę tego spisu w nawiązaniu do całości zadań jakie stawiamy statystyce rolniczej[1]. Bierzemy przy tym pod uwagę, że spis powszechny nie może — ze względu na swoją olbrzymią pracochłonność — obejmować wielkiej liczby pytań. Wiele zagad-

[1] Temat niniejszy referowany był przez autora w nieco zmienionej formie na międzynarodowym seminarium europejskich statystyków rolniczych w Warszawie w czerwcu 1959 roku.

nień, trudnych do powszechnego uzyskania od chłopa lub stosunkowo szybko zmiennych w czasie, względnie zbyt szczegółowych, winno znaleźć oświetlenie drogą wykorzystania innych, wyczerpujących lub częściowych badań statystycznych, jakimi posługuje się statystyka rolnicza.

W całokształcie zadań statystyki rolniczej, zadania, jakie ma do spełnienia powszechny spis rolny są dość specjalne i często niewłaściwie pojmowane. Z wielkiego zespołu tematów, będących przedmiotem badań statystyki rolniczej, które w ostatnich czasach ulegają poważnej rozbudowie, spis rolny ujmuje tylko niewielką ich część, ale za to najbardziej podstawową, ujętą powszechnie w ramach badania wyczerpującego, dającą możliwość przedstawienia zagadnień w wielu istotnych powiązaniach i wreszcie stwarzającą statystyczny obraz rolnictwa dla najmniejszych w kraju jednostek terytorialnych. Taką jednostką są gromady, których jest ca 6,5 tys. i które obejmują 40 tys. wsi, czyli przeciętnie po 6 wsi na gromadę. Przy ogólnej liczbie ca 3.600 tys. właściwych gospodarstw chłopskich przypada na gromadę przeciętnie 550 gospodarstw. Oprócz tego spis rolny obejmuje około 8 tys. gospodarstw państwowych i około 2 tys. spółdzielni produkcyjnych.

Te cztery właściwości spisu rolnego, a więc jego powszechność, elementarność tematyczna, różnorodność grupowań cech i wreszcie, wynikająca z powszechności, szczegółowość terytorialna, wyznaczają rolę spisu jako wyjściowej informacji, na którą nawarstwiać się mogą inne różnorodne materiały statystyczno-rolnicze.

Charakter powiązań informacji spisowych z całością statystyki rolniczej winien zatem w zasadniczy sposób decydować zarówno o zakresie spisu, co w zasadzie mamy już za sobą, jak i o programie opracowania spisu, co mamy jeszcze przed sobą.

W rozważaniach naszych na tle teoretycznego uporządkowania tematyki statystyki rolniczej i przedstawienia niektórych naszych doświadczeń podajemy praktyczne sugestie co do możliwości i kierunków wykorzystania spisu rolnego w logicznym powiązaniu z całością tematyki statystyczno-rolniczej. Ujmujemy to w ramach następujących punktów: klasyfikacja tematów, stosowane główne metody badań, niektóre nasze doświadczenia z zakresu masowych badań w rolnictwie oraz perspektywy tematyczne spisu 1960 roku.

Opracowanie i opublikowanie ostatecznych wyników spisu poprzedzone będzie podaniem wstępnych wyników spisu, opartych na powszechnym podsumowaniu kilku kluczowych liczb, a następnie na reprezentacyjnym szybszym opracowaniu części arkuszy spisowych.

1

Różne są poglądy co do tematycznego zakresu statystyki rolniczej. Od dawnego, nazwijmy to tradycyjnego, pojmowania zadań, ograniczającego tematykę do wiadomości najbardziej elementarnych (użytki, zasiewy, plony, zwierzęta, produkcyjność), przechodzimy obecnie do zakresu znacznie szerszego, obejmującego końcową syntezę wyników produkcyjnych. Synteza ta stanowić ma zamknięcie procesów gospodarowania przede wszystkim w formie bilansów materiałowych, produkcji globalnej i czystej, przychodów i rozchodów pieniężnych oraz dochodów realnych. Należy dodać, że istotne różnice występują pomiędzy różnymi

krajami w zależności od stopnia uspołecznienia gospodarki rolnej. Różnice organizacyjno-ustrojowe i potrzeby socjalistycznej gospodarki planowej stwarzają odmienne możliwości poznawcze dla statystyki i rozszerzają zakres zadań stawianych statystyce rolniczej. Uspołecznione gospodarstwa rolne informują o sobie dostatecznie szczegółowo. Indywidualne gospodarstwa rolne nie tylko nie prowadzą sprawozdawszości, lecz bardzo niechętnie widzą u siebie rachmistrza spisowego. Wiele wiadomości zdobywać ma statystyka rolnicza w drodze badań częściowych i szacunków.

Przy praktycznie pełnym uspołecznieniu produkcji rolnej tak, jak to jest w ZSRR, kompleksowe spisy rolne w dużym stopniu tracą na znaczeniu. Zastępuje je coroczna inwentaryzacja przedbilansowa oraz bieżąca sprawozdawczość.

Trzeba dodać, że istnienie sprawozdawczości z gospodarstw nie zapewnia jeszcze niestety pełnej ścisłości i aktualności informacji, lecz w porównaniu z orientacyjną tylko wartością danych o gospodarce chłopskiej są to materiały dostatecznie dobre i znacznie szczegółowsze oraz głębsze.

Widzimy cztery grupy tematów statystyki rolniczej, różniące się charakterem, stopniem powszechności ich zasięgu oraz metodami badania, a w związku z tym i kosztami.

Podajemy skrócony schemat współzależności dwóch podstawowych grup tematycznych w zastosowaniu do statystyki gospodarstw chłopskich.

Grupa pierwsza (I) to elementarne tematy, mające charakter wyjściowy i podstawowy dla całej statystyki rolniczej. Badane są przede wszystkim drogą spisów corocznych lub spisów okresowych. Istotnym zagadnieniem jest tu pozyskanie zaufania chłopów i nakłonienie ich do mówienia prawdy o swoim gospodarstwie. Tematy te przedstawiamy w schemacie.

Grupa druga (II) to różne tematy statystyki rolniczej, stanowiące jej normalny zakres, choć nie mające tak podstawowego znaczenia jak grupa I. Poznawane są przeważnie drogą badań częściowych. Należą tu np. statystyka zaopatrzenia rolnictwa, obroty rolnicze, przebieg okresu wegetacyjnego, ogrodnictwo, osadnictwo, ceny rolnicze, ceny ziemi, płace robotników rolnych, rybołówstwo i wiele innych o podobnie różnorodnym charakterze.

Grupa trzecia (III) stanowi stosunkowo nowy, istotny dział statystyki rolniczej, obrazujący w sposób zbiorczy wyniki produkcji rolniczej. Statystyka tego działu opiera się na wielu badaniach elementarnych i ich pochodnych. Tematy te przedstawiamy w schemacie.

Grupa czwarta (IV) to tematy z charakteru swego w pierwszym rzędzie kwalifikujące się do badania przez instytucje naukowe. Są to tematy stosunkowo wąskie w swym zakresie, lecz za to znacznie pogłębione. Oświetlamy je najczęściej drogą badań częściowych — reprezentacyjnych, nieraz w oparciu o stosunkowo niewielką zbiorowość próbną. Wymienimy tu np. rentowność gospodarowania, koszty produkcji, wydajność techniczną pracy, normy spożycia i zużycia i wiele innych. W praktyce nie ma rzecz prosta rozgraniczenia pomiędzy poszczególnymi grupami. Nieraz zachodzą one na siebie, a badania są prowadzone przez różne — obok urzędów statystycznych — instytucje badawcze. Szczegó-

łowe badania naukowe pozwalają na uzupełnienie i kontrolę badań elementarnych, masowo-statystycznych (grupa I) i odwrotnie — tematyka masowo-statystyczna stanowi podstawę, na której dopiero mogą być budowane wnioski z węższych badań szczegółowych.

Skrócony schemat tematycznych grup statystyki rolniczej

Ujmując zadania statystyki rolniczej na tle wyżej podanych przykładów można by powiedzieć, że w pierwszym rzędzie oczekujemy odpowiedzi liczbowej na następujące wzajemnie powiązane pytania:

1. Kto gospodaruje? Czyli policzyć ludność rolniczą.
2. Czym rolnik rozporządza? Czyli policzyć gospodarstwa, użytki rolne i środki produkcji.
3. Jakie są wyniki produkcyjno-techniczne? Czyli ustalić plony i zbiory oraz wydajności i produkcję zwierzęcą.
4. Jakie są wyniki ekonomiczno-społeczne? Czyli ustalić wartość produkcji globalnej i czystej rolnictwa oraz dochody realne rolników.

W takiej konstrukcji ramowego programu badań wyraźnie widoczna jest rola tematyki spisów rolnych. Mają one dostarczyć podstawowych

danych, obrazujących kto gospodaruje i czym rozporządza oraz służyć do dalszych, pochodnych obliczeń z zakresu wielkości i struktury produkcji rolniczej. Ten podstawowy, ale w dużym jeszcze stopniu surowy, wymagający dalszego przetworzenia, charakter danych spisowych wskazuje na potrzebę wiązania programu opracowania materiałów spisowych z pozostałymi zadaniami statystyki rolniczej. Do zagadnienia tego wrócimy jeszcze w czwartym punkcie.

2

Podstawą badań statystyki rolniczej w Polsce są następujące główne metody poznawcze: powszechne spisy rolnicze, czerwcowe spisy rolnicze, sprawozdawczość uspołecznionych gospodarstw rolnych oraz różnorodne zakresem i metodą badania częściowe. Omówimy je kolejno.

O zakresie spisu powszechnego wspomnieliśmy na początku. Z całości tematyki rolniczej obejmie on elementarne wiadomości o ludności rolniczej, gospodarstwach rolnych, użytkach rolnych, pogłowiu zwierząt gospodarskich i maszynach rolniczych.

Coroczne spisy czerwcowe, służące bieżącym potrzebom statystycznym dokonywane są przez administrację i sołtysów. Obejmują one wszystkie bez wyjątku gospodarstwa rolne oraz bezrolnych posiadaczy zwierząt. Spisy czerwcowe są badaniem wyczerpującym, ale poszczególni rolnicy spisywani są w oddzielnych wierszach na wspólnym dla całej wsi formularzu. Nie ma zatem odrębnego formularza dla każdego gospodarstwa, jak się to dzieje przy powszechnym spisie rolnym, który daje nam informacje ujęte kompleksowo i gospodarstwami, a nie wycinkowo i sumarycznie, jak to czyni dla celów bieżących spis czerwcowy. Spisy czerwcowe obejmują: użytki rolne i inne grunty (10 rubryk), zasiewy (29 rubryk) i zwierzęta gospodarskie (21 rubryk). Zaraz po spisie dokonywane są w wylosowanych wsiach, stanowiących około 1,5% ogółu wsi badania kontrolne, które służą następnie do korygowania wyników spisu.

Sprawozdawczość uspołecznionych gospodarstw rolnych obejmuje ponad 5 tys. gospodarstw podległych Ministerstwu Rolnictwa, kilka tysięcy gospodarstw podległych innym ministerstwom, 1800 spółdzielni produkcyjnych oraz 350 państwowych ośrodków maszynowych. Produkcja tych gospodarstw i usługi POM są ujmowane dostatecznie ściśle i statystyczne uchwycenie tej części produkcji rolniczej nie wymaga specjalnych badań, a tylko dobrej sprawozdawczości:

Badania częściowe zajmują poczesne miejsce w metodologii naszej statystyki rolniczej. W rolnictwie, przy przewadze gospodarki indywidualnej ujawniają się — jak wszyscy dobrze wiemy — duże trudności poznawcze zarówno z powodów techniczno-organizacyjnych, jak np. duża liczba i rozproszenie gospodarstw, jak i z tradycyjnej niechęci chłopa do ujawniania stanu swego posiadania. Dlatego dobrze zorganizowane i na naukowych zasadach oparte badania reprezentacyjne mogą dać nie tylko dostatecznie wierny, ale niekiedy nawet lepszy obraz rzeczywistości, niż kosztowne badania powszechne. Pokażemy to na paru przykładach w punkcie następnym. O wartości wyników decydować będą: sposób wyboru próby i umiejętność pozyskania informacji od chłopa. Wyniki te — zwłaszcza przy małej liczebności próby — mało niestety przydatne do wyprowadzenia liczb absolutnych, dają jednak dobry obraz w zakresie dynamiki i wewnętrznej struktury badanej zbiorowości.

W grupie badań częściowych opartych na doborze zbiorowości próbnej metodą losową, a zatem zmierzających do maksymalnej reprezentatywności wyników, wymienimy najważniejsze z lat ostatnich.

Pospisowe badania kontrolne dokonywane są, jak wspomniano, w 1,5% wsi wylosowanych w GUS. Badania te dotyczą powierzchni poszczególnych użytków i zasiewów oraz pogłowia zwierząt.[1] Celem ich jest dostarczenie materiałów do skorygowania ilości i struktury badanych cech, zniekształcanych podczas spisu. Liczebność próby wystarcza jednak tylko do skorygowania liczb dla województw, a stąd i sumy dla kraju. Obecnie, po konsultacjach w roku 1958 z prof. Jerzym Neymanem (profesorem statystyki matematycznej na uniwersytecie w Kalifornii) dyskutowane są możliwości zróżnicowania współczynników poprawkowych jakie są stosowane do surowych wyników spisu, według grup wielkości gospodarstw. Może się np. zdarzyć, że poprawka dla gospodarstw o większym obszarze będzie wyższa niż dla mniejszych gospodarstw chłopskich.

W roku 1957 Państwowy Zakład Ubezpieczeń dokonał badania budynków wiejskich w 5% gospodarstw prywatnych. Badanie to poprzedzone było badaniem próbnym w jednym z województw. W powiatowych wykazach ubezpieczeniowych, które wobec powszechności ubezpieczenia od ognia, obejmują wszystkie gospodarstwa, wybrano co 20 gospodarstwo. Dla wylosowanej w ten sposób próby zebrano dane z zakresu: przeznaczenia budynku, kategorii jakościowej, materiału ścian i dachu, wymiarów, stopnia zużycia, kosztów budowy budynku nowego i obecnej jego wartości. Poprzez zastosowanie mnożników uzyskano następnie liczby absolutne dla województw.

Wydana przez GUS publikacja, zawierająca wyniki badania PZU, podaje ocenę przypuszczalnych błędów. W specjalnej tablicy oraz na wykresie podane są granice tych błędów dla każdej pozycji ze zróżnicowaniem według województw lub grup województw, w zależności od liczebności budynków.

W oparciu o wzmiankowane wyżej wykazy podjęto w roku 1958 nowe badanie GUS. Wylosowano w powiatach około 7% gospodarstw chłopskich, a następnie wypisano dla tych gospodarstw informacje znajdujące się w ewidencji administracji powiatowej. Informacje te dotyczyły: powierzchni użytków i kilku głównych zasiewów, liczebności pogłowia, wymiaru oraz faktycznych wpłat z tytułu podatku gruntowego, dostaw obowiązkowych i składek ubezpieczeń rzeczowych. W toku opracowania materiałów w GUS wyliczono w sposób uproszczony za pomocą odpowiednio zróżnicowanych współczynników wartość produkcji brutto dla każdego z wylosowanych gospodarstw. W ten sposób zamierzamy uzyskać po raz pierwszy szczegółowy materiał statystyczny z ok. 270 tys. gospodarstw. Materiał ten zobrazuje nam potencjał produkcyjny i obciążenia gospodarstw chłopskich pogrupowane według obszaru gospodarstw oraz według wyszacowanej wartości produkcji tych gospodarstw.

Wobec trudności poprawnego uchwycenia podczas spisu liczebności kur, bowiem drób zaniżany jest silniej niż inne zwierzęta w gospodarstwie, zbadano liczebność kur metodą reprezentacyjną. W roku 1957 wylosowano w GUS na podstawie formularzy spisu czerwcowego

[1] W dn. 2 grudnia 1959 r. dokonano reprezentacyjnego spisu pogłowia zwierząt w 5% wylosowanych gospodarstw chłopskich.

630 wsi. We wsiach tych specjalnie dobrane zespoły spisowe ustaliły liczebność kur.

Używając następnie jako przenośnika liczby kur na jedno zbadane gospodarstwo, uogólniono wyniki na wszystkie gospodarstwa chłopskie w Polsce. Wyniki badania poddane krytycznej analizie okazały się dostatecznie prawdopodobne i są niewątpliwie bliższe rzeczywistości od liczb wykazywanych przy spisach, które — jak przypuszczamy — są niższe od stanu faktycznego o 30%, a może i więcej.

Dla całości obrazu wspomnimy jeszcze o opracowaniu w GUS metodą reprezentacyjną części materiałów spisu rolnego 1950 roku. Celem przyspieszenia uzyskania wyników ówczesnego spisu opracowano w trybie przyśpieszonym niektóre dane z formularzy wylosowanych w ilości 5% wiejskich obwodów spisowych. Przy zastosowaniu mnożników uzyskano pełne liczby dla województw. Podobnie w roku 1955 opracowano średnio 6% gospodarstw z podstawowych formularzy spisu czerwcowego w celu uzyskania przybliżonego obrazu struktury agrarnej.

Porównanie wyników badania częściowego z pełnym opracowaniem materiałów spisowych 1950 r. wskazywało, że 5% reprezentacja pozwala na uogólnienie niektórych cech jedynie w przekroju całego kraju. Dla liczb wojewódzkich względnie liczb dla grup obszarowych występowały niekiedy zbyt duże różnice. Podobnie nie nadawały się do uogólnienia cechy o mniej masowym występowaniu.

W grupie badań częściowych występują również liczne badania nie oparte na losowym wyborze próby. Obserwatorzy i gospodarstwa są tu np. dobierani z konieczności według zasady „kto się zgłosi" lub według metody w y b o r u c e l o w e g o np. typowych wsi. Dla niektórych zjawisk jak np. ocena przebiegu pogody, ceny na targu itp. nietypowość samego informatora nie posiada znaczenia, byle obserwacje jego były w pełni obiektywne. Dla innych zjawisk, jak np. produkcyjność w konkretnym gospodarstwie, nietypowość podważa oczywiście możliwości uogólniania.

Od jesieni 1957 roku prowadzone są raz na kwartał spisy pogłowia w 440 wytypowanych wsiach (czyli 1,2% ogółu wsi). Badania te mają na celu uchwycenie bieżących zmian w liczebności pogłowia zwierząt i obejmują bydło, świnie i owce. Dotychczasowe wyniki z 10 kwartałów ujawniły szereg trudności, jak np. występującą niekiedy niechęć chłopów do ujawniania liczby zwierząt oraz nieprzestrzeganie tej samej masy badanych gospodarstw. Materiały raczej nie nadawały się do wnioskowania dla województw, a tylko dla całego kraju. Jednakże przeciętne wyniki dla wszystkich wsi dość poprawnie wskazywały kierunki i strukturę zmian w pogłowiu oraz spadkową tendencję w chowie świń.

Główny Urząd Statystyczny posiada sieć korespondentów rolnych i ogrodniczych o łącznej liczbie ca 5 tys. osób. Oprócz informacji bieżących, jak: „stan zasiewów, plony, ceny, występowanie szkodników, płace robotników rolnych itd." korespondenci podają informacje, służące do uzupełnienia lub uszczegółowienia liczb uzyskanych ze spisu czerwcowego. Na podstawie tych informacji ustala się procent łąk dwukośnych w danym roku, sposób ostatecznego zużytkowania niektórych strączkowych (na spasanie, na zielony nawóz, na nasiona) itp. Widzimy tu dobitny przykład współdziałania w statystyce rolniczej dwóch metod poznawczych.

Należy podkreślić, że niektóre instytucje prowadzą badania częściowe o dość masowym zasięgu. Badania te winny być również wzięte pod uwagę jako jeden ze składników masowych badań statystyczno-rolniczych, które mogą i powinny uzupełniać powszechne badania statystyczne.

Przypominamy, że już w roku 1934 Instytut Gospodarstwa Społecznego dokonał szczegółowych badań w 53 wsiach wybranych metodą doboru celowego. Liczby te jeszcze do dziś są używane dla celów porównawczych wsi ówczesnej i obecnej.

Po wojnie Instytut Ekonomiki Rolnej kilkakrotnie (lata 1947, 1952 i 1957) dokonywał badań we wsiach wybranych jako typowe. Ostatnie takie badanie odbywało się w roku 1957 i objęło 80 wsi w większości województw. Zakres badanej tematyki był szeroki i dotyczył obok produkcji głównie przemian agrarnych i zatrudnienia.

Ocena plonów w gospodarstwach chłopskich odbywa się również metodą obserwacji częściowej poprzez aparat i współpracowników Państwowej Inspekcji Plonów GUS. Obiektem obserwacji są gospodarstwa przeciętne, typowe dla okolicy. Oceny przewidywanych i osiągniętych plonów w powiecie dokonuje 2—3 rzeczoznawców powiatowych PIP przy pomocy 8—12 informatorów rejonowych. Z kolei w rejonach współdziała w ocenie 8—15 informatorów rolników. Pracą terenowej służby PIP kierują inspektorzy wojewódzcy podlegli inspektorowi głównemu w Warszawie.

3

Przedstawiliśmy wyżej podstawową tematykę spisów rolnych w Polsce i opisaliśmy niektóre badania częściowe. W całości zadań statystyki rolniczej wspomniane wyżej metody i tematy nawzajem się uzupełniają i łączą, tworząc — tak jak konkretne gospodarstwo rolne — jedną organiczną całość. Dla powszechnych spisów rolnych, przyjmując nasz zakres spisu (w niektórych krajach jest on znacznie szerszy) widzimy trzy zadania:

1. Dostarczenie samoistnych, elementarnych wiadomości o rolnictwie, które ze względów metodycznych nie są w zasadzie przedmiotem innych badań statystycznych.

2. Dostarczenie elementarnych wiadomości o rolnictwie, które równolegle są przedmiotem innych wyczerpujących lub częściowych badań statystycznych.

3. Stworzenie możliwości budowania różnych powiązań i grupowań według niektórych — uznanych za podstawowe — cech zbiorowości rolniczej.

G r u p a p i e r w s z a obejmuje przede wszystkim wiadomości o ludności rolniczej, strukturze agrarnej oraz maszynach rolniczych. Istnieją tendencje, zwłaszcza ze strony polityków gospodarczych i planistów, aby oświetlać te pytania w drodze badań częściowych lub doraźnie organizowanych i niekompleksowo ujętych spisów. Doświadczenie nasze wykazuje jednak, że zwłaszcza pytania o ludności rolniczej (jej liczebność, główne źródło utrzymania i podział na czynnych oraz biernych zawodowo) i pytania o strukturze agrarnej mogą być poprawnie oświetlone jedynie w metodycznych i organizacyjnych ramach narodowych spisów

powszechnych. Tylko takie ujęcie umożliwia kontrolę zapisów zarówno w toku spisywania, jak i zwłaszcza później przy opracowywaniu materiału. Próba zebrania materiału powszechnego o ludności rolniczej dokonana przy okazji corocznego czerwcowego spisu rolnego w roku 1957 nie dała dobrego wyniku. Badanie tych zagadnień metodą częściową uważamy za niewskazane z uwagi na elementarny charakter zjawisk oraz konieczność posiadania liczb dla najmniejszych jednostek administracyjnych. Siatka elementarnych informacji o rolnictwie, na której nawarstwiamy tak wiele wiadomości i z której wyliczamy tak wiele liczb pochodnych, winna być badana wyczerpująco i ściśle.

Natomiast badanie budynków, o czym wyżej wspominaliśmy, i badanie maszyn rolniczych może być w latach międzyspisowych przedmiotem badań częściowych.

Grupa druga wiadomości obejmuje przede wszystkim statystykę użytków rolnych i pogłowia zwierząt oraz ewent. zasiewy, których jednak — jak wspomnieliśmy — nie zamierzamy uwzględniać w naszym nadchodzącym spisie powszechnym 1960 r.

Informacja o użytkach rolnych z uwagi na stosunkowo dużą stabilność użytków może być pozyskiwana w większych odstępach czasu, a zatem należałoby wymienić ją w grupie poprzedniej. Zamieszczamy ten temat w grupie drugiej, gdyż kontrola formularza corocznego spisu powierzchni zasiewów jest łatwiejsza, jeśli ze względów bilansowych spis coroczny obejmuje również i użytki. Zagadnienie to uważamy za otwarte i dyskusyjne.

Natomiast informacja spisu powszechnego o pogłowiu zwierząt nie ma charakteru wyłącznego i samoistnego, Służy ona przede wszystkim do kontroli i wyrównania wyników corocznych spisów pogłowia, które ewent. w przyszłości mogłyby być zastąpione metodą reprezentacyjną, a wtedy rola naprowadzająca spisu będzie jeszcze większa. Drugie zadanie tej informacji polega na powiązaniu danych o pogłowiu zwierząt z innymi cechami gospodarstwa rolnego, czego nie dają spisy czerwcowe.

Grupa trzecia obejmuje wiązaną, kombinowaną tematykę wynikową, tzn. takie zadania statystyki rolniczej, które mają nam przedstawić cechy gospodarstw rolnych w korelacji wzajemnej. Będą to przede wszystkim grupowania według wielkości gospodarstw mierzonej ich obszarem lub wysokością produkcji. W dotychczasowej praktyce było to tylko grupowanie cech spisanych według klas obszarowych. Do tematu tego powrócimy jeszcze w punkcie ostatnim.

Należy podkreślić, że głównym zadaniem powszechnego spisu rolnego jest dostarczenie szczegółowych informacji o gospodarstwie rolnym jako całości i wykazanie powiązań istniejących pomiędzy badanymi zjawiskami a wielkością gospodarstwa.

W kilku tablicach podajemy porównanie wyników naszych badań powszechnych i częściowych z zakresu tematyki podstawowej, tzn. struktury agrarnej, użytkowania gruntów, zasiewów i pogłowia zwierząt.

Podane w tablicach porównania liczb pochodzących z różnych źródeł mają m. in. wykazać istniejącą zbieżność wyników nawet w przypadku sięgania do źródeł w zasadzie nieporównywalnych.

Porównanie wyników badań dokonanych w zakresie podstawowej tematyki rolniczej zarówno w drodze objęcia całej zbiorowości jak i do-

statecznie licznej zbiorowości próbnej wykazuje stosunkowo dużą zbieżność wyników. Trudność pozyskania w rolnictwie w pełni ścisłych liczb, wynikająca z podstawy chłopów nieufnych do statystyki każe statystykom rolniczym przyjmować liczby z określonym stopniem tolerancji. Przy takim założeniu możemy zatem zgodzić się z tym, że w podanych tablicach wyniki różnych badań dają często obraz stosunkowo zbieżny i upoważniający do korzystania nawet z badań częściowych. Stosuje się to oczywiście do dostatecznie dużych jednostek terytorialnych, gdzie wchodzi w grę znaczna ilość gospodarstw chłopskich.

Z okresu międzywojennego podajemy dwie tablice.

Tabela 1

Struktura agrarna gospodarstw chłopskich w Polsce przed wojną według różnych źródeł

Źródło	Odsetek gospodarstw o ogólnej powierzchni						
	ogółem	do 0,5	0,5—2	2—5	5—10	10—20	20—50
Spis Powszechny Ludności i Gospodarstw Rolnych w 1921 r.	100,0	10,3	24,0	31,0	22,7	9,6	2,4
Badanie IGS 53 wsi 1934 r.[1])	100,0	9,2	24,3	30,0	24,2	9,8	2,5
Spis Powszechny tylko ludności w 1931 r.[2])	100,0	25,5		38,7	24,8	10,5	

[1]) Stanowiły ca 0,12% ogółu gospodarstw w Polsce.

[2]) Zespoły rolnicze. Klasyfikacja wg użytków rolnych. Bez gospodarstw o niewiadomej powierzchni.

W tabeli 1 widzimy dużą zbieżność danych o strukturze agrarnej z dość odległych lat 1921 i 1934 pozyskanych drogą spisu powszechnego (1921) i badania częściowego (0,12% zbiorowości). Natomiast liczby spisu ludności 1931 r., które pośrednio wykorzystano do wyszacowania liczby gospodarstw, poza jedną grupą (5—10 ha) poważnie odbiegają od innych źródeł.

Tabela 2

Struktura użytków rolnych w gospodarstwach chłopskich w Polsce przed wojną według różnych źródeł

Źródła	Ogólna powierzchnia	Użytki rolne					Lasy	Inne grunty i nieużytki
		razem	grunty orne	sady i ogrody	łąki	pastwiska		
	w odsetkach ogólnej powierzchni							
Spis czerwcowy 1931	100,0	89,5	68,3	2,1	12,5	6,6	4,8	5,7
Badanie IGS 1934 r.	100,0	83,5	62,2	1,5	13,6	6,2	4,2	12,3
Rachunkowicze 1932/1933[1])	100,0	92,2	73,9	2,2	11,7	4,6	3,0	4,8

[1]) Gospodarstwa prowadzące rachunkowość dla PINGW w liczbie 417.

W tabeli 2, gdzie przedstawiamy strukturę użytków na podstawie różnych źródeł, występują istotniejsze różnice choć jednocześnie niektóre kategorie, jak np. łąki, są dość zbliżone.

Tyle co do liczb okresu przedwojennego. Po wojnie mamy znacznie więcej liczb do porównywania.

Tabela 3

Porównanie struktury agrarnej gospodarstw chłopskich w Polsce według różnych źródeł (gospodarstwa od 0,1 ha)

Źródło	Odsetek gospodarstw o ogólnej powierzchni						
	ogółem	do 0,5	0,5—2	2—5	5—10	10—20	powyżej 20
Spis Powszechny 1950 r. (5%)	100,0	23,2		31,4	32,7	12,7	
Spis Powszechny 1950 r. (100%)	100,0	6,3	19,6	31,3	30,8	10,7	1,3
Wsie IER w 1957 r. (80 wsi)	100,0	4,2	21,5	35,4	28,4	9,4	1,1
Spis czerwcowy 1954 r.	100,0	5,9	22,0	33,6	28,9	8,6	1,0
Spis czerwcowy 1957 r.	100,0	8,1	22,7	32,6	27,0	8,8	0,8
Spis czerwcowy 1958 r.	100,0	8,2	23,3	32,5	26,4	8,8	0,8

W tabeli 3 podajemy obraz struktury agrarnej według różnych źródeł poprzednio omówionych. Jednocześnie podajemy dla porównania wyniki spisu powszechnego 1950 i wcześniejszego, reprezentacyjnego opracowania części materiałów tego spisu.

Widzimy obok właściwego źródła, tzn. spisu 1950 dane z innych źródeł a zwłaszcza z corocznych spisów czerwcowych, metodycznie nie nastawionych na uchwycenie struktury. Wyniki spisu 1950 i z pełnego opracowania potwierdzają z grubsza częściowe opracowanie materiałów. Wyniki spisów czerwcowych obciążone wadą odmiennej metodologii i odległe w czasie dają jednak pokrewny obraz proporcji struktury przy znacznie większej absolutnej liczbie gospodarstw (3,2 mln. w 1950 r. i 3,8 mln. w 1958 r.). Wyniki częściowego badania kilkudziesięciu wsi przez Instytut Ekonomiki Rolnej w zasadzie również dają zbliżony w przekroju całego kraju obraz naszej struktury agrarnej.

Tabela 4

Porównanie struktury agrarnej w gospodarstwach chłopskich według różnych źródeł (gospodarstwa od 0,5 ha)

Źródło	Odsetek gospodarstw o ogólnej powierzchni					
	ogółem	0,5—2	2—5	5—10	10—20	pow. 20
Spis Powszechny 1950 r.	100,0	21,0	33,4	32,9	11,4	1,3
Wsie IER z 1957 r. (80)	100,0	22,4	37,0	29,6	9,8	1,2
Spis czerwcowy 1954 r.	100,0	23,4	35,8	30,7	9,1	1,0
Spis czerwcowy 1957 r.	100,0	24,8	35,4	29,3	9,6	0,9
Spis czerwcowy 1958 r.	100,0	25,4	35,4	28,7	9,5	1,0

Względna zbieżność wyników występuje również i w tabeli 4 przy porównywaniu struktury agrarnej, jeśli odrzucimy gospodarstwa o powierzchni poniżej 0,5 ha.

Tabela 5

Porównanie powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach chłopskich według różnych źródeł w roku 1950 (w %)

Źródło	Ogółem użytki	Grunty orne	Łąki i pastwiska
Spis czerwcowy nie poprawiony	100,0	100,0	100,0
Spis Powszechny	83,8	84,2	80,8
Spis czerwcowy poprawiony	109,3	108,5	109,0

Tabela 5 wykazuje, że powszechny spis rolny 1950 r. uchwycił znacznie mniejszą powierzchnię użytków rolnych niż nawet surowy spis czerwcowy z tegoż roku. Poprawka do spisu czerwcowego w danym roku wykazana jest w trzecim wierszu tej tabeli.

Tabela 6

Porównanie struktury użytków rolnych w gospodarstwach chłopskich według różnych źródeł

Źródło	Powierzchnia	Użytki rolne					Lasy	Pozostałe
		razem	grunty orne	sady i ogrody	łąki	pastwiska		
Spis czerwcowy surowy 1950 r.	100,0	87,2	68,3	0,7	9,6	8,6	5,7	7,1
Spis Powszechny 1950 r.	100,0	85,2	67,1	1,0	9,0	8,1	5,5	9,3
Spis czerwcowy poprawiony 1953 r.	100,0	87,2	67,7	1,4	10,5	7,6	5,9	6,9
Wsie IER w r. 1957 (80)	100,0	89,9	74,4	0,5	15,0		10,1	
Rachunkowicze IER 1956/57*)	100,0	89,9	71,7	1,1	10,4	6,7	4,9	5,2

*) Gospodarstwa prowadzące rachunkowość dla IER w liczbie 1180.

Tabela 6 wykazuje w nawiązaniu do poprzedniej, że jeśli w zakresie użytków nie możemy korzystać z bezpośrednich wyników spisu wyrażonych w liczbach absolutnych, to struktura użytków bliższa jest liczbie faktycznej. Nawet gospodarstwa z badań częściowych IER i gospodarstwa prowadzące rachunkowość dają zbliżony choć już odmienny obraz. Lepsze gospodarstwa prowadzące rachunkowość wykazują logicznie bardziej intensywne wykorzystanie ziemi.

Tabela 7

Porównanie powierzchni zasiewów w gospodarstwach chłopskich według różnych źródeł w roku 1950 (w procentach)

Źródło	Powierzchnia zasiana	Cztery zboża	Ziemniaki	Pozostałe
Spis czerwcowy nie poprawiony	100,0	100,0	100,0	100,0
Spis Powszechny	87,6	84,7	88,4	94,4
Spis czerwcowy poprawiony	111,4	117,0	112,8	96,4

Tabela 7 nasuwa te same komentarze jakie podaliśmy do tabeli 5.

Tabela 8

Porównanie struktury zasiewów w gospodarstwach chłopskich według spisu czerwcowego i pomiarów kontrolnych w 1957 r.

Źródło	Razem zasiewy	Cztery zboża	Przemysłowe	Pastewne	Ziemniaki	Pozostałe
Spis czerwcowy nie poprawiony (w 349 wsiach)	100,0	57,2	4,9	14,7	18,4	4,8
Pomiary kontrolne w 349 wsiach	100,0	61,1	4,8	11,4	18,2	4,5

Tabela 8 wskazuje na charakter poprawek, stosowanych przy corocznych spisach zasiewów. Poprawki te po pierwsze uzupełniają zaniżoną powierzchnię (czego nie wykazaliśmy w tabeli) i po drugie zmieniają strukturę, między innymi podwyższając procent zbożowych, a zmniejszając procent pastewnych. Chłopi bowiem zmierzają nieraz do stosunkowo większego obniżenia powierzchni zbóż, niż powierzchni pastewnych.

Tabela 9

Porównanie liczebności pogłowia zwierząt w gospodarstwach chłopskich według różnych źródeł w roku 1950

(w procentach)

Źródło	Bydło	Świnie	Owce	Konie
Spis czerwcowy nie poprawiony	100,0	100,0	100,0	100,0
Spis Powszechny	107,1	125,0	115,0	102,7
Spis czerwcowy poprawiony	111,7	124,4	121,7	104,9

Tabela 9 wykazuje z kolei odmienne zjawisko, jakie wystąpiło w Spisie Powszechnym 1950 r. (grudzień) w porównaniu ze spisem czerwcowym z tegoż roku. Odmienność ta w stosunku do spisywania powierzchni (tabela 5 i 7) polega na tym, że w grudniu 1950 r. komisarze spisowi lepiej spisali ilość zwierząt, niż to uczynili w czerwcu sołtysi. Różnica jest tu większa niż by usprawiedliwiał przyrost pogłowia, jaki w międzyczasie nastąpił.

Tabela 10

Porównanie nasilenia zwierząt w sztukach na 100 użytków w gospodarstwach chłopskich według różnych źródeł

Źródło	Bydło	Świnie	Owce	Konie
Spis czerwcowy surowy 1957 r.	46,0	63,9	21,8	15,7
Spis czerwcowy poprawiony 1957 r.	44,3	63,4	21,4	14,5
Spis kontrolny 1957 r. w 680 wsiach	50,1	67,3	24,0	16,2
Wsie IER w r. 1957 (80 wsi)[1]	55,9	92,0	23,2	19,2
Rachunkowicze IER 1956/57[2]	65	99	34	19

[1] Od 0,5 ha.

[2] Gospodarstwa prowadzące rachunkowość dla IER w liczbie 1180.

Tabela 10 wykazuje między innymi inne ciekawe właściwości już tylko spisów czerwcowych. Podaje ona jakie było nasilenie pogłowia w 1957 r. w spisie surowym (przeliczając nie poprawioną liczbę pogłowia na nie poprawioną powierzchnię użytków), w spisie poprawionym, w spisie kontrolnym oraz w badaniach innych. Porównanie pierwszych dwóch wierszy pozwala stwierdzić, wobec podobieństwa liczb względnych, że stopień zaniżenia powierzchni i pogłowia jest na ogół podobny. Wzajemnie przeliczone wyniki surowe dają bowiem zbliżone liczby względne (nasilenia) i podobne są przeliczone liczby poprawione.

4

Przejdziemy teraz do krótkiego omówienia perspektyw, jakie stwarza powszechny spis rolny w zakresie pozyskania nowych informacji o rolnictwie. Ograniczamy się tu do podkreślenia głównych — naszym zdaniem — możliwości tematycznych, pomijając przedstawianie szczegółowych projektów tabel wynikowych.

W programie opracowania wyników jednym z trudniejszych zadań jest zwykle pogodzenie szerokich postulatów stawianych przez użytkowników liczb z technicznymi, ekonomicznymi i czasowymi możliwościami instytucji opracowującej materiały spisowe. Zaniechanie pewnych elementów i przeliczeń w materiale wyjściowym może spowodować nieodwracalne luki w końcowych wynikach spisu. Równoznaczne to jest z marnotrawstwem części wielkiego nakładu spisowego. Lecz z drugiej strony nadmiar szczegółów w opracowaniu podraża i opóźnia pracę. Poszukujemy zatem rozwiązań optymalnych.

U podstaw decyzji co do zakresu, a w konsekwencji i programu opracowania spisu leżą przede wszystkim następujące pytania:

1. Jakie mają być przyjęte główne cechy klasyfikujące materiał spisowy?

2. Jakich powiązań w formie tablic kombinowanych oczekujemy od materiałów spisowych? Z pytaniem tym wchodzimy już jednocześnie w obręb analizy materiału spisowego i jego bezpośredniej użyteczności dla odbiorców.

3. Jaki ma być zakres szczegółowości cech w poszczególnych tabelach? To znaczy czy we wszystkich tabelach uwzględniamy pełny asortyment spisanych cech. Np. czy wszystkie zasiewy, czy tylko grupy zasiewów? Czy zawsze zwierzęta według grup wieku i płci? itp.

Oczywiście w materiale wyjściowym wszystkie cechy muszą być uwzględnione, chyba że przy kontroli wstępnej stwierdzimy nieudanie się pewnych pytań formularza.

4. Jaki ma być zakres szczegółowości terytorialnej w stosunku do poszczególnych cech. Czy i w jakim zakresie mają być podawane wyniki spisowe dla najmniejszych jednostek terytorialnych, np. gromad. Pamiętamy przy tym, że jednym z głównych walorów spisów powszechnych jest możność dostarczenia liczb dla najniższych jednostek podziału administracyjnego kraju.

5. Jak zapewnić porównywalność wyników z różnymi materiałami z lat poprzednich, pochodzącymi nie tylko ze źródeł spisowych. Odnosi się to do wszystkich punktów poprzednich i nieraz z konieczności zmusza nawet do pewnego ograniczenia zbyt daleko idącej inicjatywy

w przekształcaniu kryteriów stosowanych przy opracowaniu. Pamiętamy, że podstawą wszelkiej analizy jest przecież porównywanie. Już na przełomie XVIII i XIX wieku pisał ekonomista i działacz społeczny Stanisław Staszic, autor broszury „O statystyce Polski", że „tylko przez porównanie człowiek prawdy dochodzi".

Najistoteczniejsze dla użytkownika liczb są oczywiście stosowane klasyfikacje (grupowania) materiału statystycznego oraz zastosowane w tabelach kombinacje cech. Pod warunkiem rzecz prosta dostatecznej szczegółowości asortymentowej i terytorialnej podawanych liczb oraz optymalnej porównywalności, zapewniającej stosowanie retrospekcji.

W formie szachownicowej zestawiamy ważniejsze cechy jakie uchwycone będą w naszym spisie rolnym. Daje to tylko ogólny, syntetyczny obraz możliwości tematycznych spisu i wymaga uzupełnienia myślowego w formie konkretnej tablicy wynikowej. Pozwala natomiast widzieć główne kierunki rozwiązań oraz umożliwia przy czytaniu wierszy ocenić z jakimi cechami będziemy chcieli wiązać np. informację o użytkach zielonych a przy czytaniu rubryk z jakimi cechami chcemy wiązać np. wskaźnik maszynostanu (jeśli będzie wyliczony).

	Cechy	pow. ogół.	prod. glob.	ludn. roln. og.	ludn. roln. czyn.	użyt. rolne	grun. orne	użyt. ziel.	konie	krowy	świ-nie	szt. przel.	wsk. ma-szyn.
klasyfikacja	powierzchnia ogólna		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
klasyfikacja	produkcja globalna[1]	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
powiązania	ludn. roln. ogółem	+	+			+							
powiązania	ludn. roln. czynna	+	+			+	+					+	+
powiązania	użytki rolne	+	+	+	+				+	+	+	+	+
powiązania	grunty orne	+	+		+				+				+
powiązania	użytki zielone	+	+							+		+	
powiązania	konie	+	+			+	+						+
powiązania	krowy	+	+			+		+					
powiązania	świnie	+	+			+							
powiązania	szt. przeliczeniowe[1]	+	+		+	+		+					
powiązania	wskaźnik maszynostanu[1]	+	+		+	+	+		+				

1) wymaga dodatkowych przeliczeń

Szachownicowe zestawienie głównych cech klasyfikacyjnych i pożądanych kombinacji cech z wyników powszechnego spisu rolnego

Podajemy do dyskusji 12 cech wyjściowych, w tym dwie (dwa pierwsze wiersze) jako podstawę klasyfikacyjną. Cechy „produkcja globalna", „sztuki przeliczeniowe" i „wskaźnik maszynostanu" wymagają uprzedniego ustalenia metody i odpowiednich przeliczeń. Użycie tych częściowo wyszacowanych cech zbiorczych rozszerzyłoby jednak wydatnie możliwości analizy liczb i dało wyjście poza podstawowe, ale jednocześnie wąskie ramy tematyczne jakie stwarza sam tylko pierwotny materiał spisowy. Użycie do niektórych grupowań cechy „produkcji globalnej" lub „brutto" pozwoliłoby na bardziej głębokie w sensie ekonomicznym grupowanie gospodarstw. Uzupełniałoby to dotychczasowe, schematyczne i nieporównywalne przestrzennie grupowanie jedynie według ogólnej powierzchni. Przeliczenie pogłowia na sztuki przeliczeniowe oraz maszyn do jakiegoś wspólnego mianownika również ułatwi analityczne grupowanie materiałów spisowych.

Rozumiemy oczywiście, że zastosowanie tych zbiorczych cech, trudne ze względów technicznych w stosunku do całości materiału spisowego, może mieć miejsce w obrębie paru procent zbiorowości próbnej spisanych gospodarstw.

Tradycyjna klasyfikacja gospodarstw według ogólnej powierzchni będzie zawsze użyteczna, a jej możliwości praktycznego i elastycznego zastosowania dla różnych analiz terenowych będą zabezpieczone poprzez przyjęcie grupowania materiału źródłowego w ramach dostatecznie licznych, niewielkich przedziałów obszarowych.

Dla grupowania materiałów o przeznaczeniu źródłowym najcelowsza byłaby następująca klasyfikacja gospodarstw chłopskich: do 0,5 ha, 0,5—1, 1—2, 2—3, 3—5, 5—7, 7—10, 10—12, 12—15, 15—20, 20—30, 30—50, 50—80, ponad 80. Czyli mamy 14 przedziałów obszarowych. Dla grupowania materiałów w ujęciu zbiorczym właściwa byłaby następująca skrócona klasyfikacja: do 0,5 ha, 0,5—2, 2—5, 5—10, 10—15, 15—20, ponad 30 ha. Czyli 7 przedziałów obszarowych.

Proponowane wyżej szczegółowe granice 14 przedziałów obszarowych winny być skonfrontowane z potrzebami przyszłej analizy materiałów. spisowych z punktu widzenia różnych celów poznawczych. Mamy tu na myśli przede wszystkim analizy i grupowanie gospodarstw według cech innych, niż tradycyjne grupowanie obszarowe, o czym już wspomnieliśmy. To inne grupowanie wywodzące się z kryteriów ekonomiczno-społecznych, przede wszystkim winno uwzględniać: a) różnice w charakterze zatrudnienia (własne i najemne), b) występowanie i zakres dodatkowych źródeł zarobkowania, c) stopień zaopatrzenia w środki produkcji i wreszcie jako cechę syntetyczno-wynikową, d) wartość produkcji w formie produkcji globalnej lub brutto (gotowej).

Jednakże powszechne, masowe ujęcie tych cech albo nie jest praktycznie możliwe, albo nasuwa duże wątpliwości co do ścisłości danych. Dlatego staje się niezbędnym zastosowaniem technicznie prostej metody, któraby umożliwiła grupowanie gospodarstw i ich właściwości w powiązaniu powszechnych danych obszarowych z uzyskanymi z badań częściowych danymi ekonomiczno-społecznymi. W praktyce będzie to m. in. ustalenie zróżnicowanych terytorialnie przedziałów obszarowych, które by uwzględniały istniejącą na każdym obszarze zależność pomiędzy wielkością gospodarstwa a zatrudnieniem, zarobkowaniem ubocznym,

wartością środków produkcji i produkcją globalną. Ta ostatnia cecha może być prowadzącą cechą klasyfikującą gospodarstwa równolegle z cechą obszaru.

W ten sposób będzie można pogrupować gospodarstwa chłopskie, ich ludność, potencjał produkcyjny i ewentualnie produkcję na orientacyjne grupy ekonomiczno-społeczne, np. na gospodarstwa małorolne, średniorolne i wielkochłopskie z ewentualnym wydzieleniem podgrup. Kryterium obszarowe, bardzo schematyczne i niedostateczne, ale jedynie dostępne, byłoby zróżnicowane w zależności od faktycznego układu stosunków gospodarczych i społecznych w poszczególnych częściach kraju. Z badań częściowych, które mogą posłużyć do ustalenia umownych kryteriów, celem określenia granic grup obszarowych będą przede wszystkim przydatne badania Instytutu Ekonomiki Rolnej w 80 wsiach (1957) oraz badania GUS nad obciążeniami 270 tys. wylosowanych gospodarstw chłopskich (1958).

Orientacyjna próba powiązania formalnej cechy obszarowej (ha) z cechami natury jakościowej, dokonana wstępnie w IER, dostarcza następujących przykładowych oświetleń dla niektórych województw.

Województwa	Gospodarstwa małorolne	Gospodarstwa średniorolne	Gospodarstwa wielkochłopskie
Poznańskie i bydgoskie	do 4	4—14	ponad 14
Warszawskie i łódzkie	do 4	4—12	ponad 12
Rzeszowskie i kieleckie	do 3	3—10	ponad 10
Wrocławskie i zielonogórskie	do 4	4—12	ponad 12
Szczecińskie i koszalińskie	do 5	5—12	ponad 12
Olsztyńskie	do 6	6—15	ponad 15

Granice przedziałów obszarowych są tu stosunkowo niewiele — i prawdopodobnie za mało — zróżnicowane przestrzennie.

W świetle powyższych liczb przykładowych, które może ulegną jeszcze zmianom, sądzimy, że zaproponowana przez nas szczegółowa klasyfikacja obszarowa na 14 grup dostatecznie uwzględnia potrzeby przyszłej analizy materiału spisowego i wszelkich wtórnych, pochodnych grupowań. Może jedynie należałoby dodać przedział 4 ha.

Powiązanie formularza demograficznego z rolnym pozwala oczekiwać oświetlenia wielu istotnych zagadnień ludnościowych. Chodzi tu przede wszystkim o zjawiska zatrudnienia w rolnictwie oraz o informacje dotyczące głównego i dodatkowego źródła utrzymania. Statystyczna ocena wielkości zatrudnienia to w pierwszym rzędzie możliwie poprawne ujęcie czynnych i biernych zawodowo w gospodarstwach chłopskich oraz spisanie stałych i sezonowych sił najemnych. Możliwości w pełni ścisłego ujęcia tych cech w spisie są niewielkie i dlatego równolegle konieczne będzie podjęcie badań metodą reprezentacyjną. Podobnie, tylko raczej pośrednie oświetlenie sprawy głównego i dodatkowego źródła utrzymania będzie możliwe w demograficznej części arkusza spisowego. Reszta tematyki poznawczej zagadnienia chłop-robotnik należałaby do zakresu badań częściowych.

Zagadnienie nadal jeszcze niedostatecznego stosowania w wielu krajach badań metodą reprezentacyjną było tematem szerokiej dyskusji na międzynarodowym seminarium europejskich statystyków rolniczych w Warszawie, w czerwcu 1959 roku. Akcentowali to szczególnie dr P. V. Sukhatme i dr S. S. Zarkowic z Sekretariatu FAO.

Udział metody reprezentacyjnej może być bardzo wielostronny. Wymienimy tu tylko cztery kierunki aktualne w realizacji powszechnych spisów rolnych.

a. Badania próbne, mające na celu sprawdzenie realności projektowanych pytań spisowych i jasności instrukcji.

b. Badania zastępcze oraz badania pogłębiające tematykę spisową dokonywane przed spisem, jednocześnie ze spisem i po spisie. Może tu być zastosowana metoda jednoczesnego lub późniejszego zastosowania rozszerzonych arkuszy spisowych do próbnej zbiorowości wylosowanych gospodarstw.

c. Badania kontrolne, mające na celu sprawdzenie wątpliwości, jakie się wyłaniają przy ocenie materiału spisowego.

d. Opracowanie części materiałów spisowych celem przyspieszenia uzyskania ważniejszych liczb wynikowych.

КОНСТАНТЫ ЧЕРНЕВСКИ
Главная Школа Сельского Хозяйства
Варшава

ВСЕОБЩАЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ ПЕРЕПИСЬ 1960 ГОДА — ЧАСТЬЮ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ СТАТИСТИКИ

Резюмé

Всеобщая сельскохозяйственная перепись является частью Всенародной Переписи 1960 г. Она охватывает сельскохозяйственные предприятия в смысле организационно-производственных единиц, сельскохозяйственные угодия, поголовье живого инвентаря а также сельскохозяйственные машины.

Автор приводит классификацию главных тем сельскохозяйственной статистики, обсуждает важнейшие методы массовых статистических исследований в сельском хозяйстве, сравнивает числовые результаты некоторых исследований с целью правильной локализации тематики всеобщей сельскохозяйственной переписи а также предоставляет тематические перспективы переписи 1960 г., применяя к этой цели шахматную таблицу.

Автор подчёркивает необходимость широкого применения выборочного метода в сельскохозяйственной статистике. Таким образом можна — между прочим — облегчить выполнение статистического списка, устраняя слишком подробные вопросы. По мнению автора к группированию и анализу результатов переписи следовало бы применить — наряду с традиционной классификицией хозяйств по площади — также классификацию по оценочной, стоимости продукции.

KONSTANTY CZERNIEWSKI
Main School of Agriculture
Warsaw

GENERAL CENSUS OF AGRICULTURE IN 1960 AS A PART OF AGRICULTURAL STATISTICS

Summary

Census of agriculture will be an integral part of the general National census of 1960. It will comprize the farmholdings as organizational productive units, arable land, livestock, as also agricultural machinery.

The author gives a classification of the main items of agricultural statistics and discusses more significant methods of a mass statistical research in agriculture. Moreover he compares statistical results of some of the studies in order that each item is properly placed in the general census, as also presents perspectives of the 1960 census using for this purpose a checker-board type chart. The author emphasises that in agricultural statistics the reprezentativeness method is to be used as, among others, it will render possible to eliminate from the census sheets the more detailled questions or such that may prove too difficult to be answered during the census. To group and analyse the results provided by the census, simultaneousely with traditional classification based on holdings acreage, classification according to a rough estimation of the value of production of the given holding ought to be also applied.